

Інна Тимчук, асистент кафедри педагогіки і психології
Білоцерківського національного аграрного університету

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЕКОЛОГА ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті досліджуються психологічні, педагогічні, екологічні аспекти категорії “спрямованість особистості”. Пропонується інтегративно обґрунтувати підхід до розуміння поняття “гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога”.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом останнього десятиріччя у наукових працях, присвячених проблемам збереження довкілля та гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється питанням формування екологічної культури та свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, на місці проживання, обізнаності з можливими шляхами розв’язання різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації.

Шлях до високої екологічної культури суспільства лежить через ефективну екологічну освіту.

Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею!) повинна стати одним з головних важелів у подоланні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України [1].

Ця проблема є актуальною для процесу навчання, особливо студентської молоді, від професійної діяльності якої залежить майбутнє не лише організоване за здоровим глуздом довкілля, а й нації. Об’єктом нашого наукового інтересу є студенти екологічного факультету вищого аграрного навчального закладу, важливим завданням якого є ефективна організація екологічного виховання та освіти. Необхідно навчити студентів розуміти цілісність природи Землі, єдність її процесів, зв’язок людини з природою. Будь-яку діяльність людини, її поведінку стосовно природи слід погодити з її законами. Тут розвивається почуття причетності до природи, відчуття її натхненності, що не дозволить людині ставитися до неї неохайно.

Людина має відчувати на собі, що спілкування з природою підвищує настрій, лікує, знімає втому, перенапруження. Крім того, почуття цінності

довкілля збагачує духовний світ людини. Отже, природа є необхідною, але не достатньою умовою формування гармонійно розвиненої особистості, а також джерелом здоров’я, творчості людей. Гармонійне співіснування людини з природою є суттєвим чинником формування гуманістично зорієнтованої особистості фахівця, підвищення рівня гуманістичного статусу суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми.

Дослідженню проблем гуманізації, зокрема навчально-виховного процесу, присвятили свої праці вчені-педагоги, психологи Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, Л. Даниленко, І. Зязюн, А. Капська, Б. Коссов, І. Кузнецова, Ю. Мальований, Н. Ничкало, В. Семиченко, М. Дробноход та інші. Різноманітні аспекти спрямованості особистості знайшли відображення в результатах дослідження таких вчених, як: С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв, Б.Г. Ананьєв, С.Д. Максименко, В.С. Лозниця, С.С. Вітвицька, О.В. Скрипченко, В.О. Скребець та ін.

Метою даної статті є спроба визначення такої підготовки змісту, який в подальшому дасть змогу обґрунтувати основні напрями, прийоми, методи, форми підготовки фахівця нового типу; дослідити психолого-педагогічну категорію “спрямованість особистості”; спробувати дати своє визначення поняття “гуманістична спрямованість особистості майбутнього фахівця з екології”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим результатом і наслідком екологічної освіти має бути сформованість гуманістично спрямованої особистості фахівця з екоцентричним типом свідомості, чого неможливо досягти без розв’язання таких завдань:

- формування адекватних екологічних уявлень, тобто уявлень про взаємозв’язок в системі “людина – природа” і в самій природі;

- формування ставлення до природи (з точки зору екологічної доцільності);

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЕКОЛОГА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

- формування системи уявлень, навичок (технологій) та стратегій взаємодії з природою [2, 23].

Деякі науковці уточнюють, що метою екологічної освіти є виховання у студентів екологічної культури; формування мотивів, потреб, звичок цілеспрямованої екологічної поведінки та природоохоронної діяльності, здорового способу життя [3, 382].

До завдань екологічної освіти також доречно, як вбачають Х.Е. Штейнбах та В.І. Єленський, віднести: формування екологічної свідомості – уміння розуміти віддалені наслідки вибору способу життєдіяльності і використання технологічних досягнень; навчити прогнозувати наслідки тих чи інших проектів, створених людиною. Х.Е. Штейнбах виділяє два істотних моменти для прогнозу: 1) складання віддалених прогнозів з використання наукових розробок (у невеликій кількості шкідливі речовини мають тенденцію до накопичення; всі надсекретні руйнівні технології з часом потрапляють до рук людей, від яких складно очікувати відповідної поведінки; наукові технології, які впроваджують на мікрорівнях в живі організми, непередбачувано можуть відбитися на здоров'ї живих організмів через декілька поколінь, тобто та перевірка на нешкідливість, яку зазвичай задовольняються вчені, не еквівалентна, оскільки перебуває на рівні сучасних знань про живе, а їх явно недостатньо); 2) культурні традиції поряд з тим, що несуть позитивний досвід, часто є лише артефактом, тобто випадковим вибором із багатьох можливих способів дії [4, 43 – 44].

Підготовка кваліфікованого еколога, який розуміє тенденції та розвиток науки, вміє логічно мислити, тобто різнобічно підходити до вивчення кожного явища в природі та суспільстві, досконало знає природу рідного краю – є основним завданням вищої школи і полягає у формуванні цілісної особистості з пріоритетом загальнолюдських цінностей. А це можливо лише за умови гуманізації навчально-виховного процесу у вищій школі та підготовки гуманістично спрямованого фахівця з екології.

У вітчизняній психології існують різноманітні підходи щодо вивчення і трактування суті поняття: “динамічна тенденція” (С.Л. Рубінштейн), “смыслеобразующий мотив” (А.Н. Леонтьев), “основна життєва спрямованість” (Б.Г. Ананьев) і т. ін.

С.Д. Максименко вважає, що спрямованість особистості – це система домінуючих цілей і мотивів її діяльності, які визначають її самоцінність і суспільну значущість;

спрямованість разом зі світоглядом є вищим регулятором поведінки і дій людини [5, 55 – 56].

Інші вчені визначають спрямованість особистості як систему спонукань, що визначає вибірковість ставлень та активність особистості.

Найчастіше під спрямованістю особистості у науковій літературі розуміють сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості і є відносно незалежними від наявної ситуації.

Спрямованість особистості завжди соціально зумовлена і формується в процесі виховання. Спрямованість – це установки, що стали властивостями особистості і виявляються в таких формах, як потяг, бажання, інтерес, переконання [6].

Вчені-психологи вважають, що спрямованість особистості як її інтегративна властивість яскраво виявляється в ранній юності (16 – 21 років); ними визначено такі її види, характерні саме для цього періоду розвитку особистості:

- гуманістична – ставлення до себе та до суспільства позитивні;

- егоїстична – вона сама є набагато більш значимою, ніж суспільство;

- депресивна – вона сама не є цінністю для себе, ставлення до суспільства – умовно позитивне;

- суїцидальна – ні суспільство, ні особистість для самої себе не є цінними [7].

Така класифікація видів спрямованості особистості в ранній юності відображає, на нашу думку, особливості пошуку людиною саме цього віку свого місця в оточенні інших людей, визначення своєї ролі в житті суспільства, обґрунтування корисності власного життя, діяльності для людства. Тобто мова йде про процес становлення “Я-концепції особистості”.

Фахівці з психології управління пропонують свій, характерний саме для цього періоду розвитку особистості, підхід до класифікації видів спрямованості особистості. За основу такої класифікації, на наш погляд, взято критерії комунікативності та соціальної результативності. Це такі види спрямованості:

- спрямованість на себе – орієнтація на пряму винагороду і задоволення незалежно від роботи і співробітників, агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливості, тривожності, інтровертованості;

- спрямованість на спілкування – прагнення за будь-яких обставин підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але іноді на шкоду виконанню конкретних завдань чи наданню ширшої допомоги людям, орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи,

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЕКОЛОГА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

потреба в прихильності та емоційних стосунках з людьми;

- спрямованість на справу, або ділова спрямованість – зацікавленість у розв'язанні ділових проблем, найкраще виконання роботи, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, яка є корисною для досягнення спільної мети [8].

Для нашого дослідження найсуттєвішими є результати наукового пошуку фахівців з екологічної психології. Вони виділяють екологічно спрямовану особистість, яка характеризується сукупністю стійких мотивів і намірів, що орієнтують діяльність людини в екологічно опосередкованому плані, особливо в тих випадках, коли суб'єкт не залежить безпосередньо від існуючих екологічно шкідливих обставин [9, 48].

Деяко особливим є педагогічний підхід до розуміння спрямованості особистості. Вчені-педагоги вважають, що спрямованість – це основа, яка визначає психологічний зміст без виключення властивостей особистості, це своєрідний стрижень особистості. Тип спрямованості особистості – це той провідний напрям, у якому людина себе стверджує, розвиває свої здібності. За основу виділення типів спрямованості особистості С.С. Вітвицька пропонує брати суспільну цінність потреб, прагнень:

- тип будівничого (сюди належать студенти, що утверджують себе справами для інших людей, і це приносить їм задоволення);

- тип споживача (провідні мотиви їх активності пов'язані зі споживанням; самоствердження у споживанні духовних і матеріальних цінностей);

- тип руйнівника; джерелом задоволення є саме собою руйнування того, що створюється іншими [10, 117 – 118].

Ми вважаємо, що фахівець з екології повинен бути особистістю будівничого, спрямованою на справу. А тому завданням педагогів вищої школи є формування у майбутніх фахівців особливої спрямованості – гуманістичної. На нашу думку, гуманістично спрямований еколог не може бути типом споживача чи руйнівника. Він має бути гуманістично спрямованою особистістю. Ми приймаємо таке визначення даної категорії, запропоноване С.У. Гончаренком. Це унікальна цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкрита для сприймання нового досвіду, здатна

на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях [11, 77].

Висновок. Усе, зазначене вище, дає підставу для певних узагальнень. Гуманістично спрямована особистість – це універсальна категорія стосовно особистостей безвідносно їхніх професійних особливостей. Оскільки інтерес нашого наукового дослідження пов'язаний з проблемами підготовки фахівців екологічної сфери, ми пропонуємо такий зміст для визначення поняття “гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога” – це особистість, **що живе в гармонії із людьми й природою; це особистість, яка до людей і до природи ставиться як до найвищої цінності; їй характерний сформований екоцентричний тип екологічної свідомості; вона має право на розвиток своїх здібностей, на щастя і свободу.**

1. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.

3. С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону: Издательство “Феникс”, 1996. – 480 с.

4. Концепція екологічної освіти в Україні. <http://osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm>

5. Лозниця В.С. Психологія менеджменту. – К.: ЕксОб, 2000. – 510 с.

6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Видання друге, перероблене та доповнене. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.

7. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін./За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.

8. Скребець В.О. Екологічна психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 1998. – 144 с.

9. Штейнбах Х.Э., Еленский В.И. Психология жизненного пространства. – СПб: Речь, 2004 – 239 с.

10. <http://www.belkon.ru/newsnew-149.html>
20.03.2007

11. <http://tolerance.org.ua/skarbn.htm#01>
09.04.2007

